

ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧУЙНОСТІ НА ОСНОВІ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

У статті представлено результати дослідження формування чуйності – базової особистісної якості у дітей старшого дошкільного віку на основі синтезу мистецтв в дошкільному навчальному закладі. Розкрито педагогічні умови та методи роботи вихователя в освітньому процесі дошкільного закладу. Запропоновано органічне сполучення та взаємозв'язок різних видів мистецтва в художньому творі на основі єдиного ідейного задуму, що дає змогу педагогам дошкільної освіти суттєво підвищити якість і результативність виховної роботи з дошкільниками.

Ключові слова: старші дошкільники, чуйність, синтез мистецтв, педагогічні умови.

Аналіз законодавчого, наукового та програмно-методичного забезпечення розвитку суспільного дошкільного виховання України дає право констатувати перехід від накопиченого роками поняття виховання як єдиного для всього суспільства способу засвоєння непорушного образу будівника соціалістичного суспільства до усвідомлення та вибору людьми шляху присвоєння моральних норм та базових якостей особистості – будівників власного сучасного життя. Саме покоління людей, якому притаманне збереження позитивного досвіду діяти у межах моральних норм та плекати в собі доброзичливість, вдячність, шанобливість та інші якості особистості, має донести у процесі виховання до дітей важливість усвідомлення себе і своєї діяльності та зворотний зв'язок із проекцією свого “Я” на однолітків.

Суперечність між гуманістичними засадами здійснення особистісного розвитку та збереженням безвідповідального ставлення до “Я” особистості самої людини за наявності вагомій рушійної сили – сучасних інновацій у галузях психології, педагогіки, спеціальної та корекційної педагогіки, медицини, дошкільної педагогіки уможлиблює, на наш погляд, замовлення українського суспільства на формування базових якостей особистості. Зокрема, починаючи зі старшого дошкільного віку та обумовлюючись модернізацією змісту дошкільної освіти, гуманізацією її цілей та принципів, переорієнтацією

на розвиток особистості дитини (Базовий компонент (нова редакція)).

Метою статті є презентувати результати наукового дослідження щодо формування чуйності – базової особистісної якості у дітей старшого дошкільного віку на основі синтезу мистецтв в дошкільному навчальному закладі.

Проблема виховання гуманних цінностей, моральних якостей дітей завжди була в центрі уваги науковців. Теоретичні засади проблеми морального виховання відображені в працях психологів і педагогів І. Беха, Л. Виготського, Г. Жирської, І. Кона, О. Леві, А. Реги та інших. Серед наукових інтересів О. Кононко, В. Котирло, Л. Стрелкової був розвиток моральних почуттів у дошкільній педагогіці та психології. Значний внесок у розвиток цього питання зробили І. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Наукові праці І. Беха, В. Киричок, В. Кузьменко, Т. Поніманської, К. Чорної розкривають питання формування моральних почуттів, моральних цінностей, проблему морального розвитку особистості.

У наукових розвідках І. Беха, В. Білоусової, А. Богуш, О. Коберника, Т. Кравченко, В. Кременя, В. Кузя, А. Маслоу, Т. Поніманської, І. Рогальської, О. Сухомлинської та інших акцентовано увагу на потребі якомога раніше ознайомлювати дітей з моральними поняттями, уявленнями, навчати доброти, виховувати в них відповідні особистісні якості.

Досить ґрунтовно ця проблема висвітлена в науковому доробку І. Беха. Він уперше вводить в обіг термін “вчинок-чуйність”, під яким розуміє міру причетності однієї людини до життя іншої: її справ, турбот, самопочуття. Вихованцеві психологічно легше здійснити вчинок-чуйність стосовно людини, яку він любить або якою дорожить. Отже, виховання таких почуттів передуює чуйному ставленню особистості до людей загалом [1].

Науковець і дослідник О. Кононко зазначає, що якості особистості є найважливішими та сутнісними для особистісного зростання, слугують фундаментом особистісної культури дошкільника. Базовий рівень якостей визначає і задає нижню межу сформованості моральних якостей дитини дошкільного віку: визнання чеснот і переваг інших людей, здатність розуміти інших, змогу ставати на їхнє місце, співпереживати їм,

допомагати за власним бажанням, робити людям добро, не розраховуючи на винагороду [3].

Впродовж дошкільного віку формується здатність правильно орієнтуватися на можливе ставлення дорослого до дитини, виявляється прагнення відповідати вимогам дорослих людей, бути визнаними ними. Крім того, до старшого дошкільного віку розвивається свідоме ставлення до своїх прав та обов'язків. Такий підхід відповідає сучасній меті виховання – створення педагогічних умов для розвитку особистості дитини, сприяння формуванню базових якостей.

Дослідниця Т. Поніманська зазначає, що соціально-політичні зміни в житті суспільства і потреба підготовки дітей до них зумовили посилення інтересу до соціальних аспектів виховання дітей. Керування своєю поведінкою і способами спілкування, здатність вибору адекватної альтернативи поведінки, орієнтації у нових обставинах, відчуття свого місця в товаристві інших людей є також сферою соціального розвитку дитини. Науковець стверджує, що механізмом перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є моральні почуття – стійкі переживання у свідомості дитини, її суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей. Завдяки моральним почуттям моральна свідомість і вчинки набувають морального смислу [3].

Моральна свідомість поєднує у собі знання моральних норм, усвідомлення їхнього значення для особистості, яке здійснюється через моральні почуття. Сформовані в дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості значною мірою визначають подальше її життя [2].

Педагогічна наука розглядає чуйність як моральну якість, формування і розвиток якої є одним із завдань навчально-виховного процесу. Чуйність становить одну з основ саморозвитку особистості та є умовою для її самореалізації: виховні можливості чуйності до однолітків пов'язані із розвитком моральної сфери особистості, становленням певного світогляду та системи ціннісних орієнтацій, розвитком саморегуляції, а також із формуванням позитивного само ставлення. Методами виховання чуйності є: просвітницька робота із роз'яснення значущості тієї чи іншої якості та комплекс заходів, спрямованих на становлення основи самоусвідомлення, активне діалогічне співробітництво з дошкільником,

поєднання вимогливості з довірою, створення атмосфери підтримки та прояв поваги до дитини.

Сполучною ланкою між почуттям та дією є знання способів поведінки, які відповідають емоційному стану іншої людини. Ми вважаємо, що чуйність має таку структуру: відчуваю – розумію емоційний стан, співчуваю – знаю, як допомогти і відповідно до цього стану – дію.

Отже, поєднуючи моральний і духовний процес, виховання спрямовується на цілісний розвиток особистості, який реалізується в гармонії із зовнішнім світом і самим собою.

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу праці Л. Виготського, присвячені вивченню феномену “чуйності” в її специфіці та зв’язку із засобами мистецтва. Учений вирізняє мистецтво як найважливіше середовище всіх біологічних і соціальних процесів особистості у суспільстві, спосіб зрівноваження людини зі світом у найбільш критичні і відповідальні моменти життя. Провідну роль у вихованні чуйності старших дошкільників відіграє мистецтво, зокрема театр як засіб виховання духовних цінностей, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери дитини. Реальний стан взаємин дошкільників формується під впливом спілкування з авторитетними дорослими, переважно в сім’ї з батьками. Театралізована діяльність сприяє створенню позитивного настрою дітей, має важливе значення для їх виховання, навчання і розвитку (Т. Аболіна, Д. Ельконін, А. Єршова, А. Макаренко, Ж. Піаже, А. Щербо, М. Якобсон та інші).

Синтез мистецтв – органічне сполучення та взаємозв’язок різних видів мистецтва в завершеному художньому творі на основі єдиного ідейного задуму. Образна і композиційна єдність, спільність участі в художній організації простору і часу, узгодженість масштабів, пропорцій, ритму породжують в мистецтві якість, здатні активізувати його сприйняття, повідомляти багатоплановість, багатогранність розвитку ідеї, надавати людині різнобічну емоційно насичену дію, звертаючись до всіх її відчуттів.

Синтез може здійснюватися на різних рівнях: усередині виду мистецтва (наприклад, використання методів документального кіно – хроніки, репортажу і т. д. – в ігровому фільмі) і між мистецтвами (наприклад, введення кінематографічного зображення в театральну дію). Суспільна потреба в ширшому і

цілісному віддзеркаленні дійсності зумовлює об'єднання видів мистецтва в новий синтетичний вигляд [5].

Науковець О. Рисак стверджує, що словесні та музично-малярські прийоми виконують низку функціональних завдань: неперервності художнього мотиву, його внутрішньої мелодики; різнопланової перспективи; "об'ємності" зображення; збагачення поетичної семантики; розширення естетичного простору завдяки словесному моделюванню несловесних мистецтв. Синтетичні художні творіння, сконструйовані "на стикові мистецтв", мають неабияку перевагу над одноплосинними, одномірними, репрезентуючи літературний процес відповідного періоду у його вищих параметрах, вимагаючи водночас і якісно нового читача [4].

Більшість наявних методик зорієнтована переважно на один вид діяльності дошкільника. Ми вважаємо, що основою виховання чуйності у старших дошкільників виступає синтез мистецтв у навчально-виховному процесі.

Результативне вирішення наукової проблеми потребує спільних зусиль батьків та педагогів для забезпечення таких *педагогічних умов*: створення і постійне підтримання в ДНЗ та сім'ї сприятливого доброзичливого клімату для виховання почуття чуйності у старших дошкільників; побудова освітнього процесу на основі переконання, заохочення особистості до подальшого виховання почуттів, зокрема чуйності; формування звичок, навичок моральної поведінки; виховання у дитини потреби в емоційній чуттєвості на основі синтезу мистецтв.

Педагогічні умови й основні завдання реалізуються поетапно за трьома напрямками: робота з дошкільниками, педагогічним колективом та батьками.

Робота з педагогічним колективом ґрунтувалася на особистісно орієнтованому вихованні. Під час роботи з дошкільниками об'єктом уваги педагога були узгодженість прагнень, можливостей дитини та оптимістичного оточення. Форма роботи у ДНЗ полягала у двосторонній активності педагогів і дітей, чіткій періодичності та поглибленому обговоренні проведених спостережень, отриманих вражень та відчуттів. Цей напрям буде основою, фоном всього освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети використовували: врахування вікових потреб, індивідуальних особливостей та

інтересів дитини; створення атмосфери взаєморозуміння; формування у дітей понять, суджень, переконань та адекватної самооцінки в індивідуальній та колективній діяльності:

- підбір літературного твору, з чітким сюжетом, темою, яка розкривається в яскравій образній моральній формі, колориті; його екранізація (мультфільм); зорове сприймання картини (ілюстрації); власне образотворче відтворення персонажів твору (виготовлення елементів театральних атрибутів, масок тощо); театралізація літературного твору;
- організація спільних зусиль до співпереживання;
- організація та проведення театральних вистав;
- підвищення культури вихователів;
- надання методичної допомоги батькам.

Робота з педагогами концентрувалась на змісті семінарів-практикумів, індивідуальних бесід, окреслювала широке коло прийомів, за допомогою яких не тільки акцентується увага на проблемах визначення моральних якостей художніх персонажів, а й добираються способи допомоги дитині в оволодінні навичками їх розрізнення.

Надалі від загальних теоретичних питань переходили до бесід про конкретну дитину та конкретну ситуацію, переважна тематика яких стосувалася особливостей емоційних проявів дошкільника, тактовного педагогічного впливу з метою їх корекції, добору найефективніших методів, прийомів, а також забезпечення атмосфери турботливості та чуйності.

Робота з дошкільниками у системі виховних впливів передбачала посилення уваги, турботи дорослого щодо таких набутків, як поглиблення та розширення знань про моральні взаємини персонажів літературних та художніх творів, героїв театральних вистав та людей в реальному житті; розвиток емоційно-чуттєвої сфери (переживання, ціннісні ставлення, орієнтація дитини на чесноти персонажів творів та соціально схвалювані норми поведінки); оволодіння дитиною моделлю моральної поведінки, дієве сприяння створенню конструктивної спільності з ровесниками.

Роботу здійснювали послідовно, її сутність полягала у поступовому накопиченні старшими дошкільниками досвіду спостереження, обстеження, дослідження, що допоможе виявляти зовнішні та внутрішні характерні моральні ознаки.

Основою педагогічного втручання були емоційні враження, які запам'ятовуються і накладають свій відбиток. Зазвичай, дитячі емоції під час слухання літературних творів, перегляду театральних вистав яскраві, відверті, супроводжуються рухами, оплесками, сміхом, схвальними чи осудувальними поглядами, вигуками [6].

Також застосовували роботу з казкою, перевага якої, порівняно з традиційними методами, в активізації індивідуальних сприймань, уявлень дітей та вільній інтерпретації ними пережитого (словом, образом) без попереднього обговорення чи коментування дорослим. Окрім того, діти самі створювали оповідання, які відображали їхнє повсякденне життя в умовах дошкільного навчального закладу.

Наступний метод реалізував завдання, які полягали у розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини через активну участь у різних видах театралізованої діяльності. Вона є тим середовищем, в якому дитина на короткий час перевтілюється в позитивного чи негативного персонажа. Театральна діяльність є ефективним методом позбавлення дитини байдужості до своїх однолітків, дає дитині змогу під час виконання позитивної ролі "увібрати" в себе моральні риси, притаманні персонажу. Чим більше подібних емоційних слідів залишається в пам'яті дитини, тим реальніше формуватимуться моральні потреби і позитивні вчинки.

Перехід від теоретичного розуміння необхідності та переваги морального вчинку до аналізу реальної ситуації найбільш тривалий і складний. Тому подальша робота передбачала трансформацію дітьми моральних якостей образу у практичні зразки моральної поведінки та вправляння у їх проявах. Передбачалась активна участь у спеціально створених побутових ситуаціях реальної взаємодії, в яких від дитини вимагаються або очікуються моральні прояви. Така діяльність активізує самостійні міркування, вправляє в умінні робити свідомий вибір та оволодівати моральними нормами поведінки. Відсутність тиску на дитину, зайвого моралізування спонукають до пошуків способів узгодження позитивно-конструктивної взаємодії з однолітками. Найважливіше, щоб зовнішня морально-поведінкова регуляція переходила у внутрішню.

Одночасно здійснювалась *робота з батьками*, яка розкривала значення контакту старшого дошкільника з мистецькими

творами. Методика такої роботи передбачає педагогічну про-
світу у різних формах, які мають свою системність та послі-
довність. Тематика батьківських зборів охопила слухання
літературного твору з музичним супроводом, перегляд ані-
маційного твору, діалог, перегляд робіт дітей, театралізоване
ілюстрування типових ситуацій взаємодії в індивідуальній та
груповій діяльності дошкільників в умовах ДНЗ, де глядачі
впізнають та аналізують спроби і результати своїх дітей.

Визначено показники сформованості чуйності старших
дошкільників на констатувальному та формувальному етапах
дослідження (табл.).

Таблиця

Динаміка сформованості чуйності у старших дошкільників як результат експериментальної роботи

Рівні	Кількість (%)		
	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Високий	0,6	2,3	+1,7
Оптимальний	20,4	35,6	+15,2
Середній	71,6	57,9	-13,7
Низький	7,4	4,2	-3,2

Діти високого рівня проявів чуйності потребують стій-
кого закріплення набутих навичок, практикування мораль-
ного вибору у різних життєвих ситуаціях. Дошкільники опти-
мального рівня – схвальної підтримки з боку дорослого та
практикування морального вибору у різних життєвих ситуа-
ціях, закріплення набутих навичок. У дітей середнього рівня
часто виникають такі ситуації, коли дитина хотіла, однак не
наважувалася виразити свої почуття, ставлення, очікуючи
прохання інших. Тому варто створювати проблемні ситуації,
в яких дитина має посилену відповідальність, докладає безко-
рисливо максимум зусиль, сама опиняється і в позитивній, і в
негативній ролі, володіючи необхідними засобами вираження
почуттів, до кінця усвідомлює суть і важливість толерантних,
гуманних стосунків.

Старші дошкільники низького рівня не прагнуть себе про-
являти, оскільки отримують бажане від інших вередуванням,
а від дітей ігноруванням чи силою. Діти потребують поглибле-
ного ознайомлення, закріплення знань про чуйність стосовно
себе та інших; спонукання до морального вибору, створення

проблемних ситуацій, в яких матимуть посильну відповідальність, докладатимуть безкорисливо максимум зусиль, самі опинятимуться і в позитивній, і в негативній ролі, володіючи необхідними засобами вираження почуттів, до кінця усвідомлять суть і важливість толерантних, гуманних стосунків. Важливо не залишати дитину пасивною, бо це крок до байдужості та зла.

Отже, застосування запропонованих методів, прийомів педагогічного впливу з метою корегування, цікавий дошкільникам добір різноманітних за формою і змістом мистецьких творів, синтез мистецтв, забезпечення атмосфери турботливості розвиває у старших дошкільників почуття, адекватне розуміння моральних взаємин. Завдяки цьому діти сприймають однолітка, зважаючи на його індивідуальність, неповторність, стають чуйними, уважними до благополуччя іншої дитини і відчують при цьому емоційний комфорт.

Література

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Поніманська Т. І. Виховання людяності (До Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі”) : метод. посібник / Т. І. Поніманська, О. А. Козлюк, Г. В. Марчук. – К. : Міленіум, 2008. – 138 с.
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” (нова редакція) : у 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук., Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. Кононко О. Л. – Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. – 452 с.
4. Рисак О. О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.01 – українська література. – Київ, 1999.
5. Словник української мови : в 11 томах. Том 9. – 1978. – С. 186.
6. Терещенко О. П. Виховання чуйності у старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беґа, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – 464 с.
7. Хрестоматія з історії педагогіки в Україні : навч. посібник / упорядник І. Г. Улюкаєва ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – 2-е вид., доп. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 213 с.

О. П. Полякова

Формирование у старших дошкольников чуткости на основе синтеза искусств

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье представлены результаты исследования формирования чуткости – базового личностного качества у детей старшего дошкольного возраста на основе синтеза искусств в дошкольном учебном заведении. Раскрыты педагогические условия и методы работы воспитателя в образовательном процессе дошкольного заведения. Предложена органичная взаимосвязь разных видов искусства в художественном произведении на основе единого идейного замысла, что дает возможность педагогам дошкольного образования значительно повысить качество и результативность воспитательной работы с дошкольниками.

Ключевые слова: старшие дошкольники, чуткость, синтез искусств, педагогические условия.

О. P. Poliakova

Formation of Arts Synthesis Based Sensitive Behavior in Senior Pre-School Children

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine).

This article presents the results of a study of arts synthesis based formation of sensitive behavior as a fundamental personality characteristic in senior pre-school students at kindergartens.

The author describes pedagogical conditions and work methods of the nurse in the educational process at kindergartens. In her point of view, the offered methods of pedagogical influence aimed at correction, interesting for preschoolers artworks, art synthesis, the atmosphere of care develop in senior preschoolers feelings, adequate understanding of moral relationships. Thanks to it, children take into consideration the individuality of their co-equals, become more attentive to the well-being of other children, experiencing in it psychological comfort.

The paper recommends an organic unity and interconnections between different styles of art in an artwork based on a single concept idea, which enable the pre-school nurses to significantly increase the quality and effectiveness of student's education.

Keywords: senior pre-school students, sensitive behavior, arts synthesis, pedagogical conditions.

References

1. Bekh, I. D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv: Akademvydav.
2. Ponimanska, T. I., Kozliuk, O. A. & Marchuk, G. V. (2008). *Vykhovannia liudianosti (Do Bazovoi programy rozvytku dytyny doshkilnoho viku)* [Education of Humanity (To the Basic program of pre-school student development)]. Kyiv: Millenium.
3. Aksionova, O. P., Anishchuk, A. M., Artemova, L. V. et al, research supervisor Kononko, O. L. (2014). *Programa rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ya u Sviti" (nova redaktsiia) : u 2 ch. Ch. II. Vid triokh do shesty (semy) rokiv* [Program of pre-school child development "I am in the World" (a new edition). In 2 parts. P. II. From three to six (seven) years]. Kyiv: MZFER-Ukraine Limited.
4. Rysak, O. O. (1999). *Problemy syntezy mystetstv v ukrainskii literaturi kintsia XIX – pochatku st.* [Arts synthesis problems in Ukrainian literature of the end of XIX – early XX century]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
5. *Slovnnyk ukrainskoi movy : Vol. 9.* (1978). [Ukrainian language dictionary].
6. Tereshchenko, O. P. (2014). Vyhovannia chuinosti u starshykh doshkilnykiv yak psykholoho-pedahohichna problema [Education of sensitive behavior in senior pre-school students as a psychological-pedagogical problem]. In O. V.Sukhomlynska, I. D. Bekh, H. P. Pustovit, O. V. Melnyk (Eds.) and I. P. Bilotserkivets (Literary editor), *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial* [Modern educational process: the essence and innovative potential]. Proceedings of conference of the Institute of problems on Education of the NAPS of Ukraine: (pp. 138-140). Ivano-Frankivsk: NAIR.
7. Uliukaieva, I. G. (Ed.). (2008). *Khrestomatiia z istorii pedahohiky v Ukraini* [Compendium in the history of pedagogics in Ukraine] (2nd updated edition). Donetsk: Yugo-Vostok Limited.